

Les revistes de Francesc Vallverdú: un primer balanç

Conservo molt bé a la memòria el record de la cordialitat entusiasta de Francesc Vallverdú, que es va concretar, per exemple, en un ajut generós en l'edició, ja llunyana, de la meua tesi doctoral a Edicions 62 i en una afabilitat constant en les hores dedicades conjuntament al Grup Català de Sociolingüística.

Avui intentem començar a fer balanç de la seva personalitat polièdrica, la d'un homenot clau en la cultura catalana. A mi m'ha pertocat intentar presentar la personalitat de Francesc Vallverdú des dels seus treballs a les dues revistes en què fou decisiu: *Nous Horitzons* (NH) i *Treballs de Sociolingüística Catalana* (TSC). Complementaré aquesta presentació amb fragments de la darrera entrevista que li vaig fer, precisament per als seus estimats *Treballs de Sociolingüística Catalana*.

1. ELS HORITZONS DE *NOUS HORITZONS*

Així com a la revista dels sociolingüistes catalans descobrim un Vallverdú ponderadíssim, a la revista cultural i teòrica del PSUC en veiem una vessant més apassionadament política. A continuació garbellem uns quants fragments dels seus articles a partir de l'examen de la revista des del número 1 (1960) fins al número 127 (1992), en tots els quals el nostre homenatjat té un rol clau, moltes vegades amagat rere un pseudònim (Ramon Roig i Emili Vilaseca). El lector modern ha de situar cada text del Vallverdú militant dins el context de l'antifranquisme i dins del context del comunisme català (Cebrián i Hispano, 2011).

En primer lloc Vallverdú reivindica una poesia social: «La poesia a Catalunya s'ha posat novament al servei de l'home, i això vol dir, complint una missió cultural eminentment progressiva. La poesia, doncs, ha estat recuperada» (NH, 4 (1964)). Aquesta poesia social és exalçada amb entusiasme en el cas de Neruda:

«Neruda sabia on eren els seus enemics, els enemics de les classes populars: els oligarques capitalistes, els lacais de l'imperialisme, els ideòlegs de sistemes caducs» (NH, 27 (1973)).

En segon lloc, amb ressonàncies sociolingüístiques, el nostre autor elogia *Els altres catalans*, de Candel (NH, 4 i 5-6). Anys després (NH, 86 (1983)), denunciarà en la mateixa línia «la fal·làcia de les dues comunitats»: «És fal·laç, doncs, qualsevol visió estàtica de la societat catalana. Quan, en una enquesta recent, el 87 % de “catalanoparlants” i el 70 % dels “castellanoparlants” confessen que els agradaria parlar i escriure correctament el català, no ens trobem amb la plena confirmació d'aquest dinamisme social que desemboca a la curta o a la llarga en la plena catalanització dels nostres conciutadans?».

Més endavant el nostre autor reivindica que el català no era la llengua de la burgesia (NH, 25 (1972)) i recorda el caràcter social de la llengua: «La història de les llengües és la història de les innovacions lingüístiques, però aquestes innovacions no són individuals (com s'esdevé en l'art), sinó que són d'una comunitat social sencera que ha innovat la seva cultura, que “ha progressat històricament”» (NH, 11 (1967)). Anys més tard (NH 67, 1980), preocupat com sempre per la màxima unitat popular, Vallverdú ataca un pretès «monolingüisme dels àngels»: «I no oblidem que una actitud massa bel·ligerant contra el bilingüisme escolar —com observem, curiosament, entre certs sectors pròxims a la Conselleria d'Ensenyament— pot acabar encomanant un tal entusiasme a favor del monolingüisme escolar que ens quedem com fins ara: amb un 80 %, 90 % d'escoles monolingües... però en castellà!».

En tercer lloc i comprensiblement en l'època (no tant després de l'ensulsiada soviètica), valora positivament la política nacionalitària soviètica: «Entre els encerts inqüestionables de la Revolució d'Octubre no és pas el menor la implantació de la política que va permetre el desenvolupament de les nacionalitats oprimides per l'imperi tsarista» (NH, 21 (1970)).

En quart lloc, són molt interessants les meditacions sobre la cultura de masses i la cultura catalana, d'arrels gramscianes, en què es predica, ja en la recuperació de la democràcia, la necessitat de catalanització dels mitjans de comunicació de masses, la descolonització cultural i l'objectiu d'una cultura nacional popular: «La cultura catalana del futur només tindrà sentit si és nacional (és a dir comunitària, responent a un projecte polític que interessi solidàriament la immensa majoria del poble català) i popular (és a dir, democràtica i culturalment oberta)» (NH, 69 (1981)).

En cinquè lloc, ocasionalment observem un to acusador i polemista, que ja es troba en el títol de l'article «Diguem no a les manipulacions» (NH, 84 (1983)), en què critica durament que l'acte de violència contra Jiménez Losantos (un tret a la cama) fos percebut per l'*Avui* com una acció de catalanitat.

En sisè lloc, Vallverdú planteja si l'Estat central pot arribar mai a ser còmplice i coadjuvant de la recuperació social del català: «Si, com és previsible —i desitjable per a la reconstrucció nacional—, a Catalunya el moviment per la plena normalització del català pren un caràcter de masses, ¿tindrem la sort, com els quebequesos, de trobar en l'administració central la comprensió necessària per a satisfer les nostres aspiracions? Heus aquí un dels meus interrogants que planen sobre el futur de la democràcia i de l'Estat de les autonomies» (NH, 64 (1980)).

2. ELS TREBALLS DE *TREBALLS*

Vallverdú fou director de *Treballs de Sociolingüística Catalana* des del seu naixement el 1977 fins al número 16, el 2002, aquest codirigit amb Emili Boix-Fuster, sempre editats en la seva tapa verda característica per Tres i Quatre. En aquesta primera etapa el número estrella va ser el segon, exhaurit i tot, perquè hi trobem un article estimulante del mitificat, per bé i per mal, Lluís Vicent Aracil: «Educació i sociolingüística». A partir del número 17 em va correspondre rellevar-lo en la direcció de la revista i es va triar canviar-ne el format: des del número 17 cada número ha tingut un tema monogràfic. Del número 17 al 19 la revista fou editada per Onada Edicions, amb un aspecte blaugrana, mentre que del número 20 a l'actualitat els números són editats per aquesta casa, l'Institut d'Estudis Catalans, amb un aspecte roig negre de connotacions cenetistes.

El número 24 està dedicat a les ideologies lingüístiques, el número 25 analitza la implantació de la normativa, el número 26 se centra en les noves tecnologies de la informació i la comunicació. Finalment el número 27 gira entorn de la transmissió lingüística intergeneracional. En el número 24 apareix una entrevista que vaig fer a Vallverdú, que citaré en aquest balanç.

Vallverdú tirà endavant la revista, esmerçant-hi moltes hores, però no hi fou un autor sovintejat. Esmentarem els seus articles a continuació: «La normalització del català modern» (TSC, 1 (1977)); «Hi ha o no hi ha diglòssia a Catalunya? Anàlisi d'un problema conceptual» (TSC, 5 (1983)); «Algunes dades sobre la catalanització a l'àrea metropolitana de Barcelona» juntament amb el resum de la sessió del Grup Català de Sociolingüística sobre «La normalització lingüística i la televisió» (TSC, 7 (1988)); una introducció a l'article «Tres casos amb (més o menys èxit): l'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya», del seu admirat mestre judeoamericà, Fishman: «Sobre el capgirament de la substitució lingüística. Un suggestiu estudi de J. A. Fishman».

3. LA DARRERA ENTREVISTA

A través de les revistes hem copsat algunes vessants de Francesc Vallverdú. L'entrevista darrera, que li va fer un servidor (*Treballs de Sociolingüística Catalana*, 24), ajuda, mitjançant el què i mitjançant el com, una mica a entendre'n el tarannà:

1. *La motivació per a ser sociolingüista*

«En aquella època (la preadolescència) tenia dues fantasies recurrents: en l'una m'imaginava formant part dels lluitadors que aconseguien alliberar Catalunya de l'ocupant franquista; l'altra fantasia era més delirant, ja que m'imaginava un èmul de Fabra, presidint l'Institut d'Estudis Catalans! No em negareu que amb una preadolescència gomboldada per aquestes fantasies, la meva dèria per la llengua catalana s'inflamava. Al capdavall, sempre he vist la meva doble dedicació a la poesia i a la sociolingüística com dues cares de la mateixa moneda.»

2. *La hipotètica divisió etnolingüística entre «catalans» i «castellans» a la societat catalana*

«Per raons polítiques, però també per raons sociolingüístiques, sempre m'ha semblat discutible l'existència de “dos” grups etnolingüístics a Catalunya. Hi ha dos col·lectius, l'un predominantment catalanoparlant i l'altre predominantment castellanoparlant, dins cada un dels quals hi ha un nucli reduït “radical” (els catalanoparlants que només se senten catalans, en un extrem, i els castellanoparlants que només se senten espanyols, en l'altre). Aquests “nuclis durs” potser sí que podrien ser considerats “grups etnolingüístics”, però són minoritaris, i la majoria de la població restant té opinions i sentiments compartits. Per això el lema “un sol poble”, tot i tenir línies difuminades, forma part de l'ideari col·lectiu.»

3. *El rol de la CCRTV*

«He estat a la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió —com es deia a la primera època— vint-i-un anys (1985-2006) com a assessor lingüístic de la Direcció. Una tal responsabilitat, no executiva, ben poca incidència podia tenir en el dia a dia dels mitjans, que anava a càrrec dels equips lingüístics corresponents (de la ràdio i de la televisió: amb àrees específiques als informatius, als programes, etc.). De tota manera, per més que s'esforcin a vetllar per millorar la qualitat lingüística de cada producte, els equips lingüístics no són omnipotents, ni ho poden ser mai. Malgrat les deficiències (degudes més aviat a errors i lapsus, que no pas a transgressions deliberades), a parer meu la qualitat de llengua als mitjans públics —i, també, a tots els mitjans amb alta professionalització— és prou satisfactòria, particularment en els espais més formals (noticiaris, reportatges, documentals, etc.).»

4. *El contramanifest del PSUC davant el manifest d'Els Marges*

«En efecte, la repercussió d'aquell manifest en els ambients catalanistes fou enorme. L'entusiasme fou tal que els seus exegetes, proclamant la notòria categoria intel·lectual dels signants del manifest, li atorgaren un indiscutible valor "científic" que desqualificava qualsevol argument contrari. Car d'arguments contraris n'hi havia, com vam tractar de demostrar amb un "contramanifest" des de la revista *Nous Horitzons*, fent una crítica molt severa a la posició reaccionària del manifest d'*Els Marges* sobre la delicada qüestió immigratòria. Curiosament, en el debat posterior, el nostre "contramanifest" fou ignorat o tergiversat: una vegada més resultava més patriòtica la visió apocalíptica del manifest d'*Els Marges*, que no pas el plantejament integrador dels replicants.»

5. *La descatalanització de les elits catalanes*

«Les classes dirigents catalanes, al llarg del segle XIX van evolucionar primerament cap a una diglòssia activa (ús del castellà com a llengua A i el català com a llengua B) i gradualment cap a una diglòssia passiva (ús exclusiu del castellà, amb ús passiu del català). Al llarg del segle XX el procés de castellanització no cessà del tot i després de la Guerra Civil es va radicalitzar (l'alta burgesia barcelonina es castellanitzà del tot). Només a partir de la recuperació de l'autonomia (1977), els nuclis castellanitzats de la burgesia barcelonina s'han reconvertit al català, mantenint, en general, moltes pautes diglòssiques.»

6. *Els països de llengua catalana, els Països Catalans?*

«Per a mi els Països Catalans són sobretot una comunitat lingüística, agredida des de fa temps, que cal reivindicar i enfortir. Són molts els factors (històrics, geogràfics, econòmics, etc., a més dels lingüístics) que uneixen els diferents territoris de parla catalana. Aquests factors (actualment tenim l'exemple de l'arc mediterrani) ajuden a refermar els lligams entre aquests territoris i la conseqüència lògica d'això seria una estreta col·laboració entre ells. Desgraciadament, avui hi ha poderosos interessos polítics contra l'entesa normal entre les terres de llengua catalana, sobretot al País Valencià, a les Illes i ara a la Franja d'Aragó. Val a dir que jo no he vist mai els Països Catalans com una sola nació, i per això defenso la prudència quan es propugna la unió política (des de l'origen els regnes de la Corona d'Aragó estaven confederats i aquesta és la tradició que cal reivindicar). De tota manera, la situació política ha arribat a uns nivells tan demencials que els qui defensem prioritàriament la unitat de la llengua i la seva preservació som escombrats no sols pels anticatalans a ultrança, sinó també per alguns pancatalanistes eixelebrats.»

A vegades, Vallverdú és contundent i nega les premisses de les preguntes que se li plantegen:

7. *La necessitat de l'existència d'un aparell d'estat propi per a promoure eficaçment una política lingüística per al país*

«Això és un bizantinisme: no vull entrar en aquesta discussió. En síntesi, la forma política és important (no és el mateix una democràcia que una dictadura), i el grau de sobirania ha de ser suficient per al ple desenvolupament de tots els usos lingüístics.»

I cloem aquesta tria de paraules de Vallverdú amb un balanç de la seva moderació, que caracteritza tota la seva obra:

8. *«Fins a quin punt heu estat sempre ponderat “ni amb còmodes inhibicions ni amb exaltacions irresponsables” (Nous Horitzons, 42 (1978))? Heu estat ben interpretat?»*

«No he tingut temps de repassar aquestes paraules meves, per recordar el context en què foren escrites. En tot cas, sempre he procurat dir (argumentar, defensar, combatre...) les idees amb ponderació. Però no ho veig ben bé com un mèrit: és el meu tarannà, què hi voleu fer.»

9. *«Creieu que la lluita per les llibertats nacionals continua lligada a l'aspiració d'un model de nova societat?»*

«Una cosa va lligada amb l'altra, no?»

4. CONCLUSIONS

Vallverdú, a través de «les seves» revistes, apareix com un home valent, que va denunciar en els seus escrits les frivolitats, els simplismes, els bizantinismes, defensant —paradoxalment potser— la prudència i els matisos contra qualsevol tòpic o moda de torn que enganyessin el lliure pensament. Un d'aquests llocs comuns era el catastrofisme sobre el futur de la llengua catalana, tan estès entre els interessats en la llengua del país. Així, per exemple, el 1985 Vallverdú comparava la nostra situació sociolingüística amb la del País Basc (Tudela, 1985, p. 152): «Però les perspectives del català són incomparablement millors. A la nostra àrea idiomàtica anem avançant cap a la plenitud sociolingüística de la nostra llengua. A més, a Catalunya hem tingut la sort que, des del primer moment, els Ajuntaments i la Generalitat han ocupat el seu lloc com a punta de llança de la catalanització, amb insuficiències, defectes i lentituds, però ha estat així».

Abans d'acabar, un comentari una mica personal. No puc dir que conegués a fons Vallverdú, tot i les hores compartides treballant per al Grup Català de Sociolingüística en el seu despatx d'Edicions 62. Rere el seu entusiasme obert aparent, s'amagava una personalitat recòndita per a mi: per exemple, mai recordo que parléssim ni de política, tot i la seva militància al PSUC i la meva passió per la política des de l'esquerra, ni de poesia, l'essència de la seva intimitat. Potser el foc creuat que, per a Vallverdú, ha caracteritzat (o caracteritza?) la sociolingüística catalana explica aquesta circumspècció en la seva obra:

Mais dans le cas de la sociolinguistique [crec que es referia a la catalana], les implications politiques sont si déterminantes qu'elles conditionnent non seulement notre recherche, ce qui est normal, mais aussi l'échange d'information et d'expériences, toujours nécessaire. En effet, je ne connais pas une autre discipline où l'ignorance mutuelle entre les chercheurs et la disqualification systématique pour cause de différences idéologiques fonctionnent de façon si néfaste qu'entre certains sociolinguistes catalans (Vallverdú, 1994, p. 26).

És, doncs, potser simptomàtic que a l'entrevista esmentada un servidor triés el *vós*, senyal d'un distanciament cordial, i no pas el *tu* com a tractament. Per aquesta desconexió, crec que el millor és acabar aquest article d'homenatge i reconeixement amb un retrat que en féu Albert Manent (1999, p. 152). Per descomptat aquest retrat o perfil no «tanca» el personatge (Herrscher, 2012), sols n'insinua alguns trets que ens poden ajudar a entendre'l una mica millor:

Francesc és un personatge molt expressiu, joiós, de vegades fins a la riallada, xerraire, gesticulador, prudent, bé que alguna vegada s'exalta. Vesteix amb un punt d'abillament «progre», duu una cabellera poblada i una mica hirsuta, a temporades amb patilles. Quan va per feina pot semblar brusc, però sempre és molt servicial. Modest en les seves ambicions polítiques o intel·lectuals, el conjunt de la seva obra és sòlid. Vallverdú és un divulgador d'alt nivell, del fet, la llengua i la cultura de Catalunya, però, quan cal, també sap ésser un bon erudit. Té el do de la didàctica i de la claredat. Nacionalista federalitzant, mereix confiança i en qualsevol tribuna ens fa quedar bé i en els congressos de sociolingüística és molt representatiu. D'altra banda la seva obra com a redactor d'Edicions 62 ha tingut una continuïtat i una rigorositat envejables. Amic dels amics, la seva conversa enriqueix i, tot i els dubtes crítics, ens ajuda a comprendre i a avançar.

EMILI BOIX
Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació
Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- BOIX-FUSTER, Emili (2014). «Entrevista a Francesc Vallverdú». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 24, p. 429-436.
- HERRSCHER, Roberto (2012). *Periodismo narrativo: Cómo contar la realidad con las armas de la literatura*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Publicacions i Edicions.
- MANENT, Albert (1999). «Francesc Vallverdú, poeta i lingüista militant». A: *En un replà del meu temps: Retrats d'escriptors i de polítics*. Barcelona: Proa, p. 143-152.
- MASSOT, Josep (2014). «Francesc Vallverdú (1935-2014). Sociolingüista i poeta». *La Vanguardia* (14 juny).
- TUDELA, Joan (1986). «Entrevista a Francesc Vallverdú. El llibre en català viu un bon moment». A: *El futur del català: Una radiografia sociolingüística*. Barcelona: El Món, p. 148-152.
- VALLVERDÚ, Francesc (1994). «La sociolinguistique en Catalogne dans les années 80». *Langas: Revue de Sociolinguistique*, núm. 35, p. 11-26.
- (2011). «La cultura catalana i la qüestió nacional (1960-1979)». A: CEBRIÁN, Carme; HISPANO, Marià (coord.). *'Nous Horitzons', l'optimisme de la voluntat: Revista teòrica i cultural del PSUC*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons: El Viejo Topo, p. 85-101.
- (2013). *Apunts i contrapunts sociolingüístics: En el centenari de les 'Normes ortogràfiques'*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.